

tól; tisztázni kellene Schiller és a forradalom viszonyát: egyáltalán, élesebb határt kell húzni a forradalmasító és a forradalmi között. Az antikvitás hatá-
sában is nagyobb árnyalatosság kifejezését kérte: a goethei átalakítja a tudat-
tot, míg a schilleri pátoszt követel. A kettő drámai nyelve is gyökeresen
különbözik egymástól. Ezután számos, a hatáskutatás körébe vágó kisebb
filológiai adattal gazdagította a jelenlevők ismereteit.

Vajda György Mihály a felszólalásokra válaszul megköszönte a ténybeli
tájékoztatásokat, kiigazításokat. Turóczi-Trostler akadémikusnak adott vála-
szában Katona Bánk Bánját schilleri típusú drámának mondta, mely a tör-
téneti dráma magyar meghonosításának csúcspontján áll. Egyben ígérte, hogy
amennyiben módja nyílik rá, még ki fogja egészíteni munkáját a klasszikusok
drámai nyelvével foglalkozó fejezettel.

A vita lezajlása után a bizottság (*Turóczi-Trostler József* akadémikus
elnök, *Nagy Péter* kandidátus titkár, *Klaniczay Tibor* doktor, *Komlós Aladár*
doktor, *Juhász né Hajdu Helga* kandidátus, *Mályuszné Császár Edit* kandidátus,
Pukánszky né Kádár Jolán kandidátus) túlnyomó szótöbbséggel a következő
határozatot hozta: „A dolgozat felveti a német klasszikus dramaturgia leg-
fontosabb problémáit s ezek közül számosat megold. Marxista bírálatral illeti
a nyugati polgári irodalomtudomány eredményeit, s a német klasszikus dráma
problémái felől kitekint a mai dramaturgia kérdéseire. Egyik erénye, hogy
a felvetett nehéz és bonyolult kérdéseket világosan tárja fel és boncolja.
Az irodalomtörténeti kérdéseket esztétikai igényességgel tárgyalja. Helyenként
azonban meghatározásai nem elég következetesek és élesek; s ezért termi-
nológia-használata nem mindig egyértelmű. A német klasszicizmus problema-
tikájának kibontásánál nem elég széles világirodalmi alapból indul ki, s ezért
a kérdéseket némelykor túlságosan leegyszerűsíti” — a jelöltet egyben a
kandidátusi fokozatra javasolva.

A vitát összefoglalta

Nagy Péter
a bizottság titkára

KOVÁCS FERENC „A MAGYAR JOGI TERMINOLÓGIA KIALAKULÁSA” C. KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1961. december 12-én tartotta a
címben megnevezett kandidátusi értekezés vitáját. A vita levezetésére kikül-
dött bizottság elnöke *Kniezsa István* akadémikus volt; a bizottság titkára
Imre Samu kandidátus; a bizottság tagjai: *Csizmádia Andor*, *Herman József*,
Horváth Pál, *Tompa József* kandidátusok.

Elsőnek *Balázs János*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa olvassa
fel opponensi véleményét. Bevezetőül rámutat az opponens arra, hogy a kül-
földi nyelvészeti szakirodalomban az utóbbi időkben egyre nagyobb figyelem
fordul a jelentéstan egy újabb iránya, az onomasziológia, vagyis a jelöléstan
felé, majd röviden válaszolja ennek az irányzatnak a módszertani elveit. Kifejti,
hogy Kovács Ferenc ezeket a módszereket jól ismeri, de nem veszi át őket
mechanikusan, hanem kitűnő érzékkel alkalmazza hazai viszonyainkra, fel-
használva a történettudomány, az irodalomtörténet, a jogtudomány, sőt a
magyar és a nemzetközi folklór eredményeit is. Véleménye szerint feltétlenül

helyesen járt el a szerző akkor, amikor a jogi terminológia kialakulását kutatva ezt a komplex módszert választotta, s a vizsgált jelenségeket nemcsak szűkebb értelemben vett nyelvészeti, hanem művelődéstörténeti, néprajzi, irodalomtörténeti szempontból is megvilágította. Hangsúlyozza az opponens, hogy a jelölt nem feledkezett meg arról sem, „hogy a nyelvi jelenségek, különösen a szókinés elemei, a legszorosabb kapcsolatban vannak a társadalommal, s hogy a magyar jogi terminológia, mint a jognak, tehát a társadalmi felépítmény egyik fontos alkotó elemének a kifejező eszköze, kiváltképpen híven tükrözi a társadalom fejlődésében végbement folyamatokat”. Majd rámutat arra, hogy a szerző helyesen járt el akkor is, amikor — felismerve azt, hogy a vizsgált korszakban a magyar jogi terminológia kialakulásának két élesen elkülönülő szakasza van — a keresztyénség felvétele előtti, majd pedig az ezt követő kor —, munkájának első részében jogi terminológiáknak azt a rétegét vizsgálta, amely még a honfoglalás előtti korból való, s kutatásának középpontjába *úr, ország, jog és bíró* szavunkat állította. A továbbiakban részletesen foglalkozott az opponens az értekezésnek az említett szavakat tárgyaló részével, s annak eredményeit egy-két apróbb részlettel kiegészítve elfogadta.

Opponensi véleményének további részében kifejti Balázs János, hogy a jelölt már dolgozta első felében foglalkozhatott volna néhány más olyan ősi szavunkkal is, amelyek jelentésük alapján a jogi terminológia körébe is tartoznak. Ilyen elsősorban az *eskü* és származékai. Ezek a szótári részben szerepelnek ugyan, de érdemes lett volna etimológiai és művelődéstörténeti szempontból is tárgyalni őket, majd rámutat arra: „nem lett volna minden tanulság nélkül honfoglalás előtti, illetve a keresztyénség felvétele előtti jogi terminológiánk elemeit áttekinteni összefoglalólag abból a szempontból is, hogy ezek közül melyek finnugor, illetve ugor eredetűek, melyek és mennyiben tekinthetők török, esetleg iráni eredetűnek, s hogy mi a valószínűsége a török és iráni hatásnak ezen a téren”, ahogy a második korszakkal kapcsolatban a jelölt ezt a szemléletmódot szépen érvényesíti is.

Végül hangsúlyozta az opponens: a jelölt igen eredményes munkát végzett azzal, hogy felkutatta, egybeállította és magyarázatokkal látta el legrégibb magyar nyelvű jogi szövegeinket, s felderítette a vizsgált korra vonatkozóan a bíraskodás területén a magyarnyelvűség körülményeit.

Az értekezést az opponens elfogadta, és a szerző számára a kandidátusi fokozat megadását javasolta.

Székelly György opponens, a történettudományok kandidátusa bevezetőül hangoztatja, hogy Kovács Ferenc értekezése méltán kelti fel nemcsak a nyelvész, hanem a történész érdeklődését is, eredményeit, gazdag anyagát jól hasznosíthatja a nyelvész, a történész és a jogtörténész egyaránt. Az értekezés egy sor fontos jogi fogalomra az eddiginél teljesebb összeállítást hoz, megoldásai a szómagyarázatokban mindig körültekintőek, a szakirodalom, a nyelvészeti források gondos felhasználása jellemzi őket, de ezen túlmenően kiemelkedő ismereteket mutat a disszertáció történeti, jogtörténeti, néprajzi, irodalomtörténeti kérdésekben is. Az értekezés világnézeti tisztaságról is tanúskodik, szerzője eredményesen kísérelte meg a marxizmus alkalmazását a nyelvtudományi kutatásban.

Rátérve a dolgozat egyes részleteire megjegyzi az opponens, hogy a magyar társadalom fejlődésének megrajzolásában bizonyos tények elkerülték a jelölt figyelmét. Így például a magyar állam kialakulása előtti időkkel foglalkozva részletesebben meg kellett volna vizsgálni a magyar jogi terminológia

szláv elemeinek problematikáját, hisz mint ismeretes, a magyar perjog legősibb szavai (*perel, patvar, pecsét, poroszló, tömlőc*) szláv eredetűek. Részletesebb vizsgálat tárgya lehetett volna a törvénykezéssel kapcsolatos szóbeli eljárás anyanyelvűségének kérdése, a poroszló szerepe ezen a téren, valamint az írásbeliségbe való átmenet kezdetei. A jogi írásbeliség latin nyelvű voltát illetően mélyebb elemzést látna szükségesnek az egyházi befolyás, a kánonjogi műveltség hatása tekintetében. A latin nyelvhez való ragaszkodás ugyanis aligha magyarázható annyira egyszerűen a római jog hatásával, mint ahogy Kovács Ferenc véli.

Az értekezőnek azzal a részével kapcsolatban, amely a legfontosabb jogi műszavakat elemzi, megjegyzi az opponens, hogy az igen hasznos több tudományág szempontjából is. Ennek a résznek eredményeivel általában egyetért, de rámutat arra, hogy az *ország* szó tartalmának fejlődését, a fogalom rendi jellegének kialakulását Kovács Ferenc nem követi nyomon a XV. századig, s így nem is érthetők a jelöltnek *országgyűlés* szavunkra vonatkozó későbbi adatai.

Az opponens véleménye szerint a dolgozat egyik legértékesebb része az *eskü*-ről szóló összeállítás és elemzés; néhány adat, forrásmunka azonban itt is elkerülte a szerző figyelmét. Jogilag és nyelvileg egyaránt gazdag elemzést nyújt a jelölt az eskü szerepének taglalásával a középkori bíráskodásra és a különféle beiktatásokra vonatkozóan, de nem elemzi kellően az egyes eskütípusokat. (Részletesen tárgyalja ugyan a bírósági esküt, de a királyi esküt és az államfőnek teendő hűségesküt éppen csak érinti.) Majd részletesebben foglalkozik az opponens a zsidó alperes számára szóló esküminta problematikájával, s úgy véli, hogy több kérdés tisztázandó még ahhoz, hogy a kérdéses emléket megnyugtatóan legkorábbi esküszövegünknek tekinthessük.

A továbbiakban Székely György néhány apróbb megjegyzést, kiegészítést fűz a jelölt tárgyalta jogi fogalmakhoz, majd a munkában felhasznált, a régebbi történeti irodalom felfogásából vagy adataiból adódó néhány problémát vet fel. Például: bizonyos zavart okoz az értekezésben István király Intelmeinek törvényként való kezelése. Nem tudja magáévá tenni az opponens a szerzőnek azt a felfogását, mely szerint szinte egyenes vonal húzódik a törzsfők és a későbbi uralkodó osztály között. Véleménye szerint a XIII. századi nagyúri-nemesi országos és vidéki közgyűlések nem vezethetők le sem a vezérek tanácsából, sem a királyi tanácsból.

Befejezésül megállapítja az opponens a következőket: „A még további forráskutatási, részletjavítási és elemzési lehetőségek mellett is a disszertáció egyfelől a jogi terminológiai fogalmakat, másrészt a latin és magyar jogi szaknyelv problémáit nemcsak az eddiginél alaposabb, belső összefüggésbe állította, hanem a marxista történeti és jogtörténeti irodalom figyelemre méltó kiaknázásával a nyelvi jelenségeket az eddiginél inkább társadalmi összefüggésekbe tudta vonni. Azaz eleget tett a marxizmus követelményeinek. A disszertációt arra is jó példának tartom, hogy milyen gyümölcsöző a történetnyelvész együttműködés, egymás eredményeinek figyelembevétele, amire a nyelvtudomány mesterei már nemegyszer utaltak”.

Az értekezőt az opponens elfogadta és a szerző számára a nyelvészeti tudományok kandidátusa fokozat megadását javasolta.

A hozzászólók közül *Pais Dezső* akadémikus Kovács Ferencnek az értekezésben található azzal a megállapításával kapcsolatban, hogy — Pais szerint — az *úr* csak a fejedelem, a király címe volt, részletesen kifejti, az erre

a kérdésre vonatkozó régebbi munkáiból és idézve, az *úr* szó jelentésére, a szó jelentésének fejlődésére vonatkozó nézeteit, s nem fogadja el a Kovács Ferenc által neki tulajdonított megállapítást.

Papp László rámutat arra, hogy a XVI. század utolsó negyedében a magyar nyelvű írásbeliségnek szinte minden műfaja megtalálható már. Mégis a XIX. században, amikor a magyar végre hivatalos nyelvvé válik, szinte újra kell összeállítani, megalkotni a magyar jogi terminológiát. Véleménye szerint érdemes lenne megvizsgálni, hogy az alsóbb hatóságok, amelyek a XVI. század végén szép eredményeket mutathatnak fel a magyar nyelvű ügyintézés, a kiadott iratok magyar nyelvű szerkesztése terén, a XVII—XVIII. században tovább haladtak-e ezen az úton, vagy pedig ők is visszatértek-e a latinnyelvűséghez.

Kniezsa István akadémikus kifejti arra vonatkozó véleményét, hogy számos nyugati országgal ellentétben miért jelentkezik az anyanyelvi hivatalos írásbeliség nálunk viszonylag későn, csak a XVII. század végén. Ennek oka véleménye szerint elsősorban az, hogy nyugaton a jogi írásbeliség a közjegyzői intézményből fejlődött ki. Ez független lévén az egyháztól, a latin nyelvű írásbeliséget viszonylag könnyen kiszorította az anyanyelv. Nálunk a közjegyzői intézmény feladatkörét a hiteles helyek látták el, amelyek viszont az egyház szerves részei voltak; így érthető, hogy — az egyház gyakorlatának megfelelően — nyelvük is a latin volt. A hiteles helyek kizárólagossága a XVI. században, a reformáció térhódításával dől meg, s ekkor kezd jelentkezni a jogi vonatkozású magyar nyelvű írásbeliség is. Az azonban igen valószínű, hogy a törvényeket az Árpádok korában is magyarul hozták, csak megfogalmazásuk történt latin nyelven. Az is szinte bizonyosra vehető, hogy az önkormányzattal rendelkező városokban az ügyintézés és az írásbeliség nemzeti nyelvű volt. Sajnos, a városok ilyen jellegű anyaga nagyrészt elpusztult, vagy legalábbis nem nagyon ismerjük.

A hozzászólások elhangzása után *Kovács Ferenc* válaszol az opponenseknek, illetőleg a hozzászólóknak. Válasza bevezető részében rámutat a téma körülhatárolásával, kidolgozásával kapcsolatos nehézségekre, majd összefoglalja azokat a szempontokat, amelyeket értekezése megírásában követett. Balázs János opponensi megjegyzéseivel egyetért. Jelentős részében elfogadja Székely György megjegyzéseit is. Úgy véli azonban — s ezt az értekezésből vett részletekkel igazolja is —, hogy a latin nyelvhez való ragaszkodást ő sem szűkíti le a római jogi műveltségre mint egyetlen indító okra. Elismeri, hogy valóban nem foglalkozott részletesen a magyar perjog legrégebbi szláv eredetű elemeivel, de ez egyrészt nem is volt célja, másrészt *Kniezsa István* eddigi eredményeihez képest lényegesen többet nem is tudott volna adni. Újra kifejti elképzeléseit a dolgozatban tárgyalt zsidó eskümintá eredetére és korára vonatkozóan. Pais Dezső akadémikusnak válaszolva idézi Paisnak a I. OK. VII. 262. lapján található következő sorait: „Eszerint közjogi értelemben az ország nem az urak országa, hanem az úrnak, a királynak országa, dominiuma”. Úgy véli, hogy ezekből a sorokból vitán felül kiderül, hogy mi Pais akadémikus álláspontja ebben a kérdésben. *Kniezsa István* akadémikus azon fejtegetéseivel kapcsolatban, melyet a magaryelvűség hiányára vonatkozóan tett, nem kíván részletes választ adni. Úgy látja azonban, hogy más országok közjegyzői hivatalaiban szintén találunk egyházi személyeket, s a nemzeti nyelvű írásbeliség itt mégis tért hódított. Véleménye szerint „hogy az egyházi személyekből álló hiteles helyek emlékei latinul íródtak és megőrződtek, annak az az

oka, hogy a hiteles helyeken általában peres ügyeket, nem utolsósorban birtokjogi ügyeket kodifikáltak, döntöttek el, és azok értékes okmányok voltak, amelyekre nagyon vigyáztak". Annak okát pedig, hogy a városok előrébb jártak az anyanyelv használatában, abban látja, hogy itt nagy szerepe volt az előretörő polgárságnak.

A vita lezárása után a kiküldött bizottság a következő határozatot hozta: „Kovács Ferenc értekezése a magyar szókinccs egyik fontos rétegének, a jogi terminológiának a kialakulását vizsgálja. A szerző a magyar jogi terminológia hatalmas anyagából módszeresen és lényegében helyesen válogatja ki azt a szűkebb réteget, melynek részletes vizsgálata a kitűzött célok elérését leginkább szolgálja. Az így kiválasztott szóanyagot a régi nyelvi források, az eddigi nyelvészeti szakirodalom gondos, kritikai felhasználásával alapos vizsgálat alá veszi, minden egyes esetben figyelmet fordítva a tárgyalt kor társadalmi helyzetének, osztályviszonyainak elemzésére is, bár a történettudomány eddigi eredményeit még gazdagabban is felhasználhatta volna.

Az értekezés világnézeti tisztaságról tanúskodik, meggyőzően mutatja a szerző marxista felkészültségét, sikeres kísérlet a marxizmusnak a szó-történeti kutatások terén való alkalmazására.

Kovács Ferenc munkája elsősorban nyelvészeti jellegű ugyan, de eredményei egyéb társadalomtudományok, elsősorban a jogtörténet, a történettudomány és a művelődéstörténet szempontjából is számottevők.

A bizottság kívánatosnak látja, hogy a dolgozat a szükséges módosításokkal nyomtatásban is megjelenjék".

Mind ezek alapján a bizottság *egyhangúlag* javasolta a Tudományos Minősítő Bizottságnak, hogy Kovács Ferencnek a nyelvészeti tudományok kandidátusa címet adja meg.

A vitát összefoglalta

Imre Samu

a bizottság titkára

RÁCZ ENDRE „A MAGYAR NYELV KÖVETKEZMÉNYES MONDATAI” C. KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉSÉNEK VITÁJA

A Tudományos Minősítő Bizottság 1962. április 18-án tartotta a címben megnevezett kandidátusi értekezés vitáját. A kiküldött bíráló bizottság elnöke *Bárczi Géza* akadémikus volt, titkára: *Imre Samu*, a nyelvészeti tudományok kandidátusa; a bizottság tagjai: *Berrár Jolán*, *Bereczky Gábor*, *Károly Sándor*, *Nyíri Antal*, *Telegdi Zsigmond*, a nyelvészeti tudományok kandidátusai.

Az opponensek közül elsőnek *Papp István* ismerteti véleményét az értekezésről. A munka szerkezeti felépítésének ismertetése után a szerző által feldolgozott nyelvi anyag néhány kérdését érinti. Elismeri, hogy a magyar irodalmi nyelv, különösen pedig a ma irodalmi nyelvének vizsgálatához sok érdekeltségű, mégis úgy gondolja, hogy a mai mondattani vizsgálatokban az eddigieknél jóval nagyobb mértékben figyelembe kellene venni a beszélt nyelvet. A következményes mondatok között is szép számmal vannak olyan típusok, amelyek a természetes, vagy éppen a hanyagabb beszédmódnak köszönhetik eredetüket. Hanglemezre, magnetofonra vett szövegek alaposabb vizsgálata bizonyára sokkal bonyolultabbnak fogja majd mutatni a mondat-